

**KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
DEBRECENI IGAZGATÓSÁGA**

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG LEGHÁTRÁNYOSABB HELYZETŰ
KISTÉRSÉGEINEK JELLEMZŐI**

Debrecen

2005. május 31.

**Készült a
KSH Debreceni Igazgatóságán**

ISSN 1786-9145
ISBN 963 215 808 3

Igazgató

Sándor István

Tájékoztatási osztályvezető

Reszler Györgyné

Készítette

Malakucziné Póka Mária

A kiadvány megrendelhető és megvásárolható

a KSH Debreceni Igazgatósága képviselőjénél:

Nyíregyháza, Vasvári Pál utca 3.
Postacím: 4401 Nyíregyháza, Pf: 151.
Telefon/Fax: 42/ 406-855, 42/407-030

e-mail: Istvan.Sandor@office.ksh.hu

Másodlagos publikálás esetén szíveskedjék a forrást megjelölni.

TARTALOM

	Oldalszám
BEVEZETŐ.....	5
TELEPÜLÉSI SZERKEZET.....	7
DEMOGRÁFIAI VISZONYOK, NÉPMOZGALMI FOLYAMATOK	11
Körstruktúra.....	11
Népmozgalmi folyamatok.....	14
ISKOLÁZOTTSÁG, OKTATÁSI RENDSZER.....	17
FOGLALKOZTATOTTSÁG, MUNKAERŐPIAC.....	20
JÖVEDELMI KÜLÖNBSÉGEK.....	25
VÁLLALKOZÁSI STRUKTÚRA, VÁLLALKOZÓI AKTIVITÁS.....	28
INFRASTRUKTÚRA.....	31
ÖSSZEFOGLALÓ.....	34
MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK.....	36

BEVEZETŐ

A gazdasági és társadalmi átalakulást követő időszakban felerősödtek Magyarországon a térségi különbségek. A tradicionálisan hátrányos helyzetű térségekben a növekedés új erőforrásai szűkösen álltak rendelkezésre, emiatt gazdaságuk később és kisebb lendülettel kezdett el növekedni. A nagyobb területi egységek, régiók, megyék közötti fejlettségbeli különbségek fokozódtak. E folyamatok egyik legnagyobb vesztese Szabolcs-Szatmár-Bereg volt, melynek gazdasági teljesítménye a megyék rangsorában az egyik leggyengébb. A régiók, megyék közötti különbségek mellett a települések, ezáltal a kistérségek közötti differenciák is nagyobb méreteket öltöttek. Miközben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye tartós hátrányáról beszélünk, a megyén belül is igen számottevő különbségek alakultak ki, melyek mértéke gyakran nem kisebb, mint a nagyobb területi egységek közötti.

A piacgazdaságra való átállás kedvezőtlen térszerkezeti hatásainak ellensúlyozását célozta a 84/1993 (XI.11.) számú országgyűlési határozat, amely a területfejlesztés irányelveit, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszerét rögzítette. A kedvezményezett körbe bekerült települések népességszámuk alapján a költségvetési törvényben meghatározott normatív állami támogatást kaptak. A kedvezményezett térségek körét meghatározott időszakonként vizsgálják felül, és a kistérségi beosztási rendszer változásai is igényeltek ismételt besorolást.

A legutóbb végzett számítások során – a 64/2004. (IV.15.) Korm. rendeletben közzétettek szerint – az ország 168 kistérségéből 95 kedvezményezett térség került lehatárolásra. Közülük a fejlettséget/elmaradottságot mérő komplex mutató alapján 48 minősült a területfejlesztés szempontjából leghátrányosabb helyzetűnek, melyeknek egyhatoda Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található.

Kiadványunkban arra törekedtünk, hogy a rendelkezésre álló fontosabb statisztikai adatok segítségével a leghátrányosabb minősítésű nyolc Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistérség megyén belüli helyzetét bemutassuk. Az összehasonlítást egyrészt a megyei átlaghoz, másrészt a többi kistérséghez viszonyítva végeztük el, miközben az egyes kistérségek sajátosságaira is utaltunk. A táblázatokban az országos adatot is szerepeltetjük, így helyzetük ilyen viszonyításban is látható.

Központi Statisztikai Hivatal
Debreceni Igazgatósága

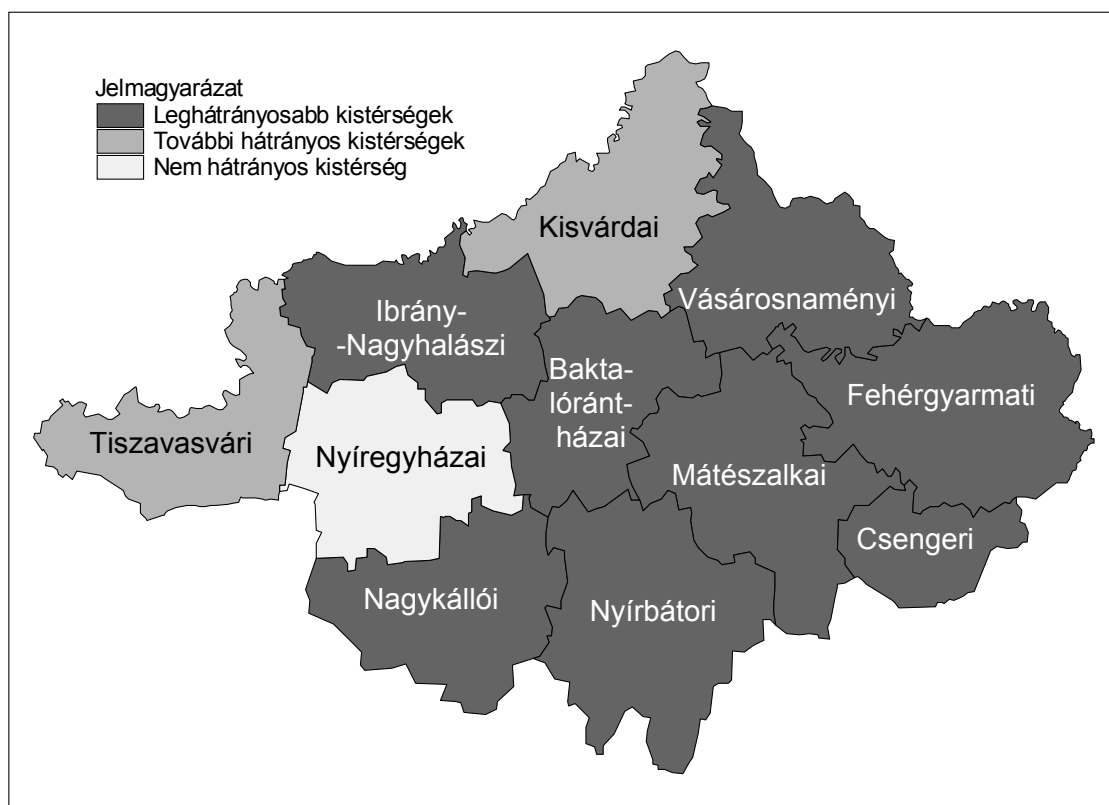
TELEPÜLÉSI SZERKEZET

Szabolcs-Szatmár-Bereg gazdasági és társadalmi szempontból legelmaradottabb térségei összefüggő területet alkotnak. Zömében a Nyíregyháza-Kisvárdai (északkeleti-délnyugati) tengelytől keletre fekszenek, és az ukrán, román országhatárig terjednek, vagyis Magyarország legkeletibb fekvésű kistérségei (1. ábra).

A nyolc (Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Ibrány-Nagyhalászi, Mátészalkai, Nagykállói, Nyírbátori és Vásárosnaményi) kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg területének jelentős részét, közel háromnegyedét adja, 4,4 ezer km² kiterjedésű. A térségben a megye népességének 56 százaléka, közel 330 ezer ember él. (Ez egyúttal az ország leghátrányosabb térségeiben élőknek is számottevő része, több mint egyharmada.)

1. ábra

Szabolcs-Szatmár-Bereg kistérségei fejlettség szerint, 2004. január 1.

A megye leghátrányosabb kistérségeinek kiterjedése, népessége tág intervallumban változik. Közéjük tartozik a megye legkisebb, 2,5 ezer km² kiterjedésű, alig több mint 14 ezer

lelket számláló körzete, a Csengeri kistérség. E csoport tagja ugyanakkor a megye 11 kistérségéből a harmadik legnagyobb lélekszámú, a 68 ezer fős mátészalkai terület is.

A legelmaradottabb térségek *népsűrűsége* 75 fő/km², a megyei átlagnak háromnegyede, az országos átlagnak pedig csupán héttizede. Szabolcs-Szatmár-Bereg legalacsonyabb népsűrűségű négy kistérsége a leghátrányosabb térségek közül kerül ki. A Fehérgyarmati, Vásárosnaményi, Csengeri kistérségeké még a 60 fő/km²-t sem éri el, összefüggésben aprófalvas települési struktúrájukkal.

1. táblázat

*Terület, lakónépesség, népsűrűség kistérségek szerint, 2004 elején
(A 2004. január 1-jei közigazgatási beosztás szerint)*

Megnevezés	Terület, km ²	Lakó- népesség, fő	Ebből: a városok népessége		Népsűrűség, fő/km ²			A 120 fő/km ² - nél nagyobb népsűrűségű településeken lakók aránya %
			fő	népes- sége belüli aránya, %	váro- sok	községek	össze- sen	
Leghátrányosabb kistérségek								
Baktalórántházai	452	35 644	4 332	12,2	123	75	79	25,6
Csengeri	247	14 343	5 108	35,6	141	44	58	35,6
Fehérgyarmati	703	39 924	8 879	22,2	169	48	57	22,2
Ibrány-Nagyhalászi	521	46 252	17 404	37,6	123	76	89	33,6
Mátészalkai	625	67 614	25 044	37,0	292	79	108	47,7
Nagykállói	518	46 160	24 295	52,6	116	71	89	23,0
Nyírbátori	696	45 318	15 431	34,1	174	49	65	29,3
Vásárosnaményi	568	32 166	9 362	29,1	143	45	57	34,1
ÖSSZESEN	4 377	327 421	109 855	33,6	154	60	75	32,3
További hátrányos kistérségek								
Kisvárdai	590	75 583	26 945	35,6	285	98	128	53,2
Tiszavasvári	479	38 050	24 638	64,8	108	54	79	13,6
ÖSSZESEN	1 069	113 633	51 583	45,4	159	84	106	39,9
Nem hátrányos kistérség								
Nyíregyházai	539	142 510	116 540	81,8	425	98	264	87,3
Ezen belül: Nyíregyháza	274	116 540	X	X	425	X	X	100,0
Összesen								
MEGYE ÖSSZESEN	5 936	583 564	277 978	47,6	212	66	98	47,2
- Nyíregyháza nélkül	5 662	467 024	161 438	34,6	156	X	82	34,0
ORSZÁG ÖSSZESEN	93 030	10 116 742	6 554 282	64,8	263	52	109	62,0

A Mátészalkai kistérség kivételével valamennyi legelmaradottabb térség népsűrűsége a megyei átlag alatt marad. Mátészalka térsége viszont a Nyíregyházai és a Kisvárdai kistérség után a megye harmadik legsűrűbben lakott területe (108 fő/km²). Ebben meghatározó szerepe van, hogy Nyíregyháza után, Kisvárdai előtt, Mátészalka a megye második legnagyobb lélekszámú városa (lakossága meghaladja a 18 ezer főt), melynek népsűrűsége (437 fő/km²) kissé nagyobb, mint a megyeszékhelyé, Nyíregyházáé. (A megyeszékhely népsűrűsége igen kiterjedt külterülete miatt megyei viszonylatban sem a legmagasabb, a legsűrűbben lakott Záhonyé a nyíregyházinak 1,6-szerese.)

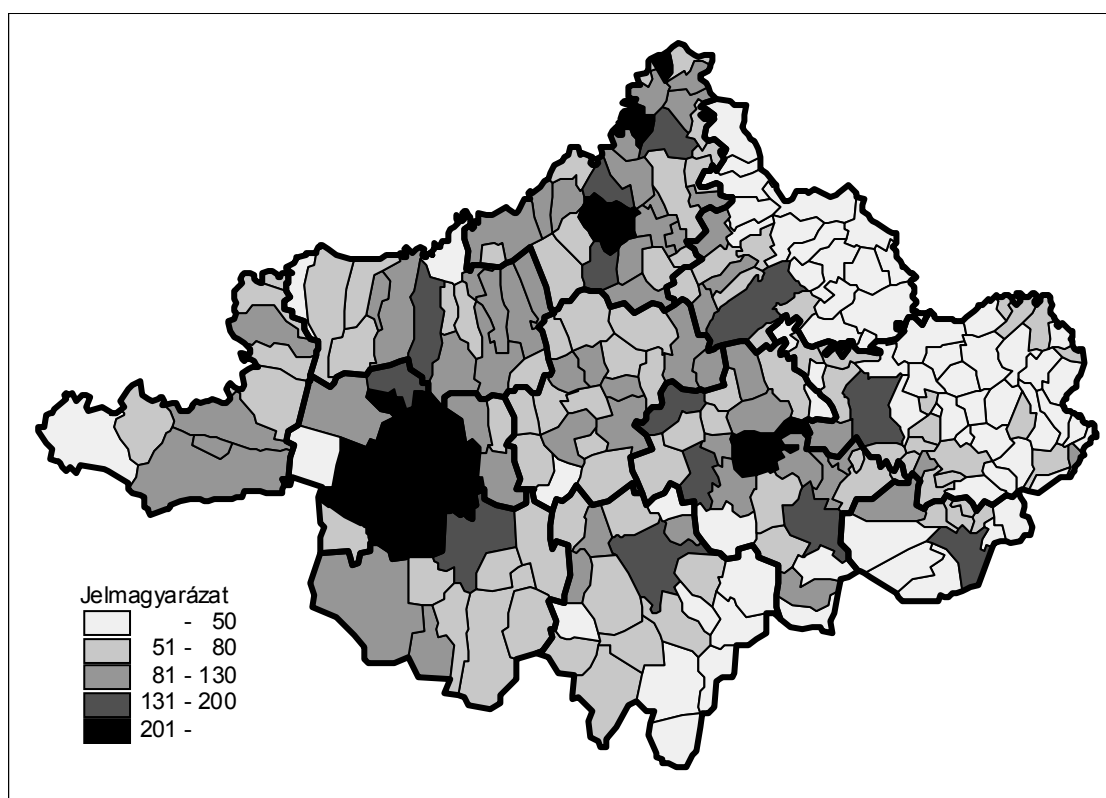
A leghátrányosabb térségekben mind a városok, mind a községek népsűrűsége jellemzően alacsonyabb a megyei átlagnál. A hátrány a városok tekintetében jelentősebb, mivel Mátészalkán kívül nincs más kifejezetten magas népsűrűségű (egyúttal jelentős lélekszámú) város a térségben. Többi városának népsűrűsége jóval a megye városainak átlaga alatt marad (1. táblázat). Közülük is kiugróan alacsony népsűrűségű a Nagykállói kistérségben a közel 14 ezres lélekszámú Újfehértó (97 fő/km^2).

A leghátrányosabb térségekben magas, 120 fő/km^2 -t meghaladó népsűrűségű településen a népesség kis része, kevesebb, mint egyharmada él. Megyei viszonylatban ez az arány 50 százalék körüli.

A Nagykállói, Nyírbátori kistérségekben a városlakó népesség egy része is alacsony népsűrűségű városban él, a Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati kistérségekben pedig csak a városok népsűrűsége magas. A Mátészalkai, Vásárosnaményi kistérségekben viszont a községek között is vannak magas népsűrűségűek (2. ábra).

2. ábra

A települések népsűrűsége, 2004 elején, fő/km^2

A megye gazdaságilag és társadalmilag legelmaradottabb térségeiben a települési struktúra meglehetősen elaprózódott. Szabolcs-Szatmár-Bereg nem elhanyagolható

gyakoriságú, ezer főnél kisebb lélekszámú településeinek, ún. aprófalvainak kilenctizede e térségben található, ami 87 települést jelent. Az aprófalvak a legkeletibb fekvésű térségekben, Csenger, Fehérgyarmat és Vásárosnamény körzetében koncentráltan vannak jelen. Más megközelítésben ez azt jelenti, hogy a Csengeri kistérség településeinek több mint héttizede, a Vásárosnaményi és Fehérgyarmati kistérségekének nyolc-kilenctizede aprófalú (2. táblázat).

2. táblázat

A települések száma jogállás, népességnagyság szerint és az átlagos népességszám, 2004 elején

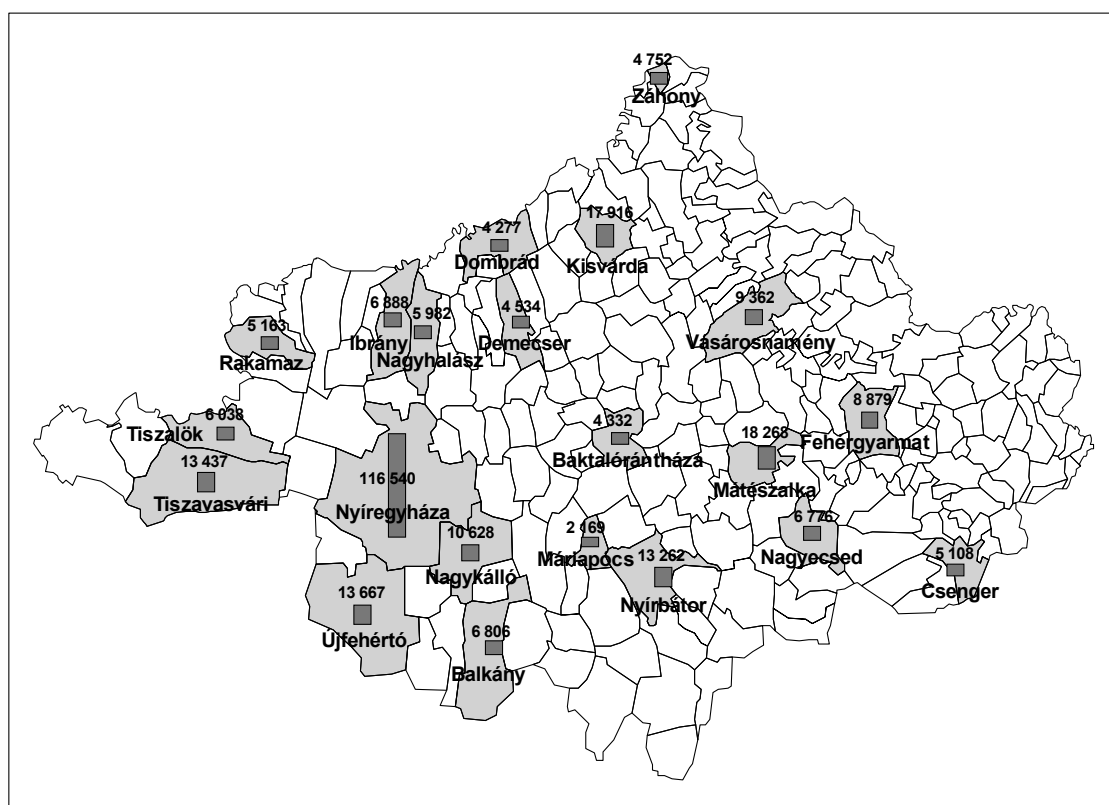
Megnevezés	Összes település	Ebből: város	– 999	1 000 – 4 999	5 000 – 9 999	10 000 –	A települések átlagos népessége	
			fős települések száma				összesen	ezen belül: községek
Leghátrányosabb kistérségek								
Baktalórántházai	19	1	5	14	–	–	1 876	1 740
Csengeri	11	1	8	2	1	–	1 304	924
Fehérgyarmati	49	1	42	6	1	–	815	647
Ibrány-Nagyhalászi	17	3	2	12	3	–	2 721	2 601
Mátészalkai	26	2	6	18	1	1	2 601	1 774
Nagykállói	9	2	–	6	1	2	5 129	3 124
Nyírbátori	20	2	5	14	–	1	2 266	1 660
Vásárosnaményi	27	1	21	5	1	–	1 191	877
ÖSSZESEN	144	13	89	77	8	4	2 274	1 661
További hátrányos kistérségek								
Kisvárdai	32	3	8	23	–	1	2 362	1 677
Tiszavasvári	10	3	2	5	2	1	3 805	1 916
ÖSSZESEN	42	6	10	28	2	2	2 705	1 724
Nem hátrányos kistérség								
Nyíregyházai	9	1	–	7	1	1	15 834	3 246
Összesen								
MEGYE ÖSSZESEN	229	20	99	112	11	7	2 548	1 462
ORSZÁG ÖSSZESEN	3 145	252	1 717	1 147	138	143	3 216	1 231

A megye öt (Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Ibrány-Nagyhalászi, Vásárosnaményi) kistérségében nincs jelen 10 ezer főnél nagyobb lélekszámú város. Főleg a Fehérgyarmati, Csengeri kistérség határmenti aprófalvai elszigeteltek, vagyis nincs közelükben vonzerővel bíró, az ott élők foglalkoztatását segítő település (3. ábra). Ebben a vízrajzi adottság okozta elszigeteltség is szerepet játszik. A Fehérgyarmati kistérségben a települések átlagos népessége csupán háromtizede a megyei átlagnak, és a Vásárosnaményi, Csengeri kistérségeké is kevesebb, illetve alig több, mint fele az átlagnak.

A leghátrányosabb térségek közül a megyei átlagot a Nagykállói, Mátészalkai és Ibrány-Nagyhalászi kistérségek településeinek átlagos lélekszáma haladja meg. Nagykálló körzetében főként a jelentősebb lélekszámú községek relatíve nagyobb előfordulása miatt, Mátészalka térségében pedig elsősorban Mátészalka, a megye második legnagyobb lélekszámú városának jelenléte következtében.

3. ábra

*A megye városhálózata, a városok lakónépessége, 2004 elején
(A 2005. január 1-jei közigazgatási besorolás szerint)*

DEMOGRÁFIA VISZONYOK, NÉPMOZGALMI FOLYAMATOK

A leghátrányosabb térségek demográfia jellemzőit nagyban meghatározza az összességében idősebb korstruktúra, az ebből adódó magasabb halálozási gyakoriság, valamint a számottevő mértékű elvándorlás.

Korstruktúra

A korstruktúrát a 2001. évi népszámlálási adatok alapján vizsgáljuk, mivel korcsoportos adatok településenként ezen időpontra vonatkozóan állnak rendelkezésre. A

korösszetétel jelentősebb mértékben csak hosszabb időszakot tekintve változik, így a megállapítások a korábbi adatok ellenére aktuálisak.

A leghátrányosabb kistérségekben az időskorúak, a 60 évesek és idősebbek népességen belüli aránya a megyei átlagot meghaladó, 18 százalék. A legkeletibb fekvésű, gazdaságilag és társadalmilag leginkább elmaradott térségekben, a Csengeriben, a Fehérgyarmatiban, a Vásárosnaményiban ennél jóval magasabb, 20 százalék körüli arányok is előfordulnak (3. táblázat).

Az időskorúak magasabb aránya azonban nem jár együtt a gyermekkorúak alacsonyabb arányával, mivel az is magasabb (21 százalék) a megyei átlagnál. Még azokban a leghátrányosabb kistérségekben is az átlag körül alakul, melyekben legmagasabb az időskorúak részaránya. Kiemelkedően magas (23 százalék) a gyermekkorúak népességen belüli súlya a Nyírbátori kistérségben.

3. táblázat

A lakónépesség kor szerinti összetétele, 2001. február 1.

Kistérség	Fő				Megoszlás, %			
	– 14	15 – 39	40 – 59	60 – x	– 14	15 – 39	40 – 59	60 – x
	éves				éves			
Leghátrányosabb kistérségek								
Baktalórántházai	7 679	12 520	8 681	6 017	22,0	35,9	24,9	17,2
Csengeri	2 976	4 676	3 844	3 008	20,5	32,2	26,5	20,7
Fehérgyarmati	8 096	12 841	10 643	7 870	20,5	32,6	27,0	19,9
Ibrány-								
Nagyhalászi	10 043	15 727	11 476	8 463	22,0	34,4	25,1	18,5
Mátészalkai	14 159	23 717	17 880	11 919	20,9	35,0	26,4	17,6
Nagykállói	9 892	16 561	11 451	8 148	21,5	36,0	24,9	17,7
Nyírbátori	10 352	15 861	11 031	7 963	22,9	35,1	24,4	17,6
Vásárosnaményi	6 516	10 554	8 398	6 396	20,4	33,1	26,4	20,1
ÖSSZESEN	69 713	112 457	83 404	59 784	21,4	34,6	25,6	18,4
További hátrányos térségek								
Kisvárdai	16 899	26 442	19 310	12 008	22,6	35,4	25,9	16,1
Tiszavasvári	7 836	12 808	9 654	7 600	20,7	33,8	25,5	20,1
ÖSSZESEN	24 735	39 250	28 964	19 608	22,0	34,9	25,7	17,4
Nem hátrányos kistérség								
Nyíregyházai	25 463	56 563	39 139	23 176	17,6	39,2	27,1	16,1
Ebből:								
Nyíregyháza	20 262	47 366	32 463	18 704	17,1	39,9	27,3	15,7
Összesen								
MEGYE								
ÖSSZESEN	119 911	208 270	151 507	102 568	20,6	35,8	26,0	17,6
- Nyíregyháza								
nélkül	99 649	160 904	119 044	83 864	21,5	34,7	25,7	18,1
ORSZÁG								
ÖSSZESEN	1 694 936	3 574 493	2 847 327	2 081 559	16,6	35,0	27,9	20,4

Az időskorúak és gyermekkorúak gyakoribb előfordulása a felnőtt korúak alacsonyabb arányával jár. A 15–59 évesek a térségben a népesség 60 százalékát adják,

ami 1,5 százalékponttal kisebb a megyei átlagnál. A térségben e korcsoporton belül főleg a 15–39 évesek relatív gyakorisága alacsony, a Csengeri és Fehérgyarmati kistérségekben a 33 százalékot sem éri el, és a Vásárosnaményiban is alig több ennél.

A leghátrányosabb kistérségekben az időskorúak és a gyermekkorúak magasabb aránya azzal jár, hogy az eltartottsági ráta nagy. A száz 15–59 évesre jutó gyermek- és időskorúak száma 66, ami 4 százalékkal haladja meg a megyeit .

Az eltérő korstruktúrát tükrözi a népesség átlagos életkora, amely 36,7 év, kissé magasabb a megyei átlagnál. A Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi kistérségekben élőké ennél is több, 38 év (4. táblázat).

4. táblázat

Eltartottsági ráták, átlagos életkor, 2001. február 1.

Kistérség	A gyermek- népesség eltartottsági rátája (A)	Az idős népesség eltartottsági rátája (B)	Az eltartott népesség rátája (C)	Öregedési index (D)	Átlagos életkor, év		
					férfi	nő	összesen
Leghátrányosabb kistérségek							
Baktalórántházai	36	28	65	78	33,7	37,6	35,7
Csengeri	35	35	70	101	36,5	39,4	38,0
Fehérgyarmati	34	34	68	97	36,1	39,6	37,9
Ibrány-Nagyhalászi	37	31	68	84	34,4	38,4	36,5
Mátészalkai	34	29	63	84	34,6	38,5	36,6
Nagykállói	35	29	64	82	34,2	37,9	36,1
Nyírbátori	38	30	68	77	33,6	37,7	35,8
Vásárosnaményi	34	34	68	98	35,9	39,7	37,9
ÖSSZESEN	36	31	66	86	34,7	38,5	36,7
További hátrányos kistérségek							
Kisvárdai	37	26	63	71	33,6	37,3	35,5
Tiszavasvári	35	34	69	97	35,4	39,4	37,4
ÖSSZESEN	36	29	65	79	34,3	38,1	36,2
Nem hátrányos térség							
Nyíregyházai	27	24	51	91	34,7	38,1	36,5
Ezen belül:							
Nyíregyháza	25	23	49	92	..	..	..
Összesen							
MEGYE ÖSSZESEN	33	29	62	86	34,6	38,3	36,5
- Nyíregyháza nélkül	36	30	66	84	..	..	..
ORSZÁG ÖSSZESEN	26	32	59	123	36,8	40,5	38,7

A: a 0–14 évesek a 15–59 évesek %-ában.

B: a 60–X évesek a 15–59 évesek %-ában.

C: a 0–14 évesek és a 60–X évesek a 15–59 évesek %-ában.

D: a 60–x évesek a 0–14 évesek %-ában.

A nők átlagéletkora valamennyi kistérségben meghaladja a férfiakét, az utóbbiak igen kedvezőtlen halálozási viszonyai miatt.

A nemek aránya a megyeinél kiegyenlítettebb, ezer férfira a leghátrányosabb kistérségekben 1079 nő jut, míg a megyében átlagosan 1088 fő.

Népmozgalmi folyamatok

Az 1990-es évek óta nagymértékben csökkenő születésszám, az ezzel egyidejűleg romló, stagnáló, vagy alig javuló halálozási viszonyok következtében 2003-ban már a Kisvárdai kistérség kivételével a megye valamennyi térségében természetes fogyás vált jellemzővé.

5. táblázat

Népmozgalom, vándormozgalom

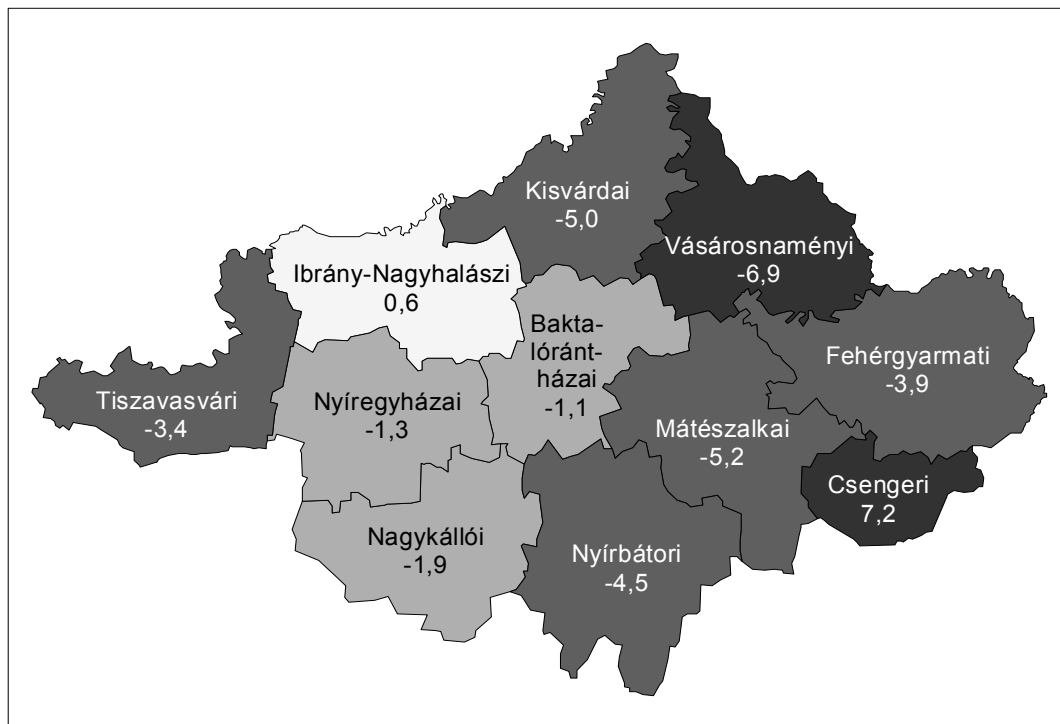
Megnevezés	Természetes szaporodás, illetve fogyás	Vándorlási különbözet	Ezer lakosra jutó			
			élveszületés	halálozás	természetes szaporodás, fogyás	belföldi vándorlási különbözet
	1990–2001 között az időszak eleji népesség %-ában	2003				
Leghátrányosabb kistérségek						
Baktalórántházai	0,4	3,3	11,4	12,0	-0,6	-1,2
Csengeri	-0,5	0,3	11,8	15,2	-3,4	-13,8
Fehérgyarmati	-1,5	0,5	10,5	14,1	-3,6	-5,9
Ibrány-Nagyhalászi	0,6	1,4	11,4	12,9	-1,5	0,8
Mátészalkai	-1,0	1,9	10,6	13,8	-3,2	-8,2
Nagykállói	1,2	0,5	9,5	11,7	-2,2	-4,3
Nyírbátori	1,2	-0,5	11,6	12,7	-1,1	-4,1
Vásárosnaményi	-1,6	-0,0	11,0	14,2	-3,2	-3,5
ÖSSZESEN	-0,1	1,0	10,9	13,2	-2,3	-4,5
További hátrányos kistérségek						
Kisvárdai	2,0	-1,7	12,4	11,4	1,0	-5,7
Tiszavasvári	-3,0	0,7	12,2	14,6	-2,4	-3,5
ÖSSZESEN	1,2	-0,9	12,4	12,1	0,3	-5,0
Nem hátrányos kistérség						
Nyíregyházai	1,3	3,5	9,2	10,7	-1,5	-2,0
Ezen belül: Nyíregyháza	1,4	2,7	9,3	10,5	-1,2	-3,1
Összesen						
MEGYE ÖSSZESEN	0,5	1,2	10,7	12,4	-1,7	-4,0
- Nyíregyháza nélkül	0,3	0,9	11,1	12,9	-1,8	-4,2
ORSZÁG ÖSSZESEN	-3,6	1,9	9,3	13,4	-4,1	—

A vándormozgalmi nyereség 1990–2001 között kompenzálta a természetes fogyást (5. táblázat). Az utóbbi években viszont ismét belföldi vándorlási veszteség alakult ki, ami

fokozza a születések és halálozások egyenlegeként kialakuló népességvesztést. (A vándorlás mértéke azonban messze nem olyan, mint amilyen a hetvenes, nyolcvanas években volt.)

4. ábra

Ezer lakosra jutó belföldi vándorlási különbözet évi átlaga, 2000–2003 között

Elsősorban a férfiak kedvezőtlen halálozási viszonyai, de a szingli életforma terjedése miatt is egyre növekvő az egyedül élők aránya. Megyei viszonylatban a népesség 7 százaléka él egyedül. A Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi kistérségekben ez az arány 8 százalék körüli.

A demográfiai jellemzőket erőteljesen meghatározzák az etnikai sajátosságok. A tizenhárom hazai kisebbség közül Szabolcs-Szatmár-Beregben legjelentősebb számban a cigány nemzetiségűek élnek.

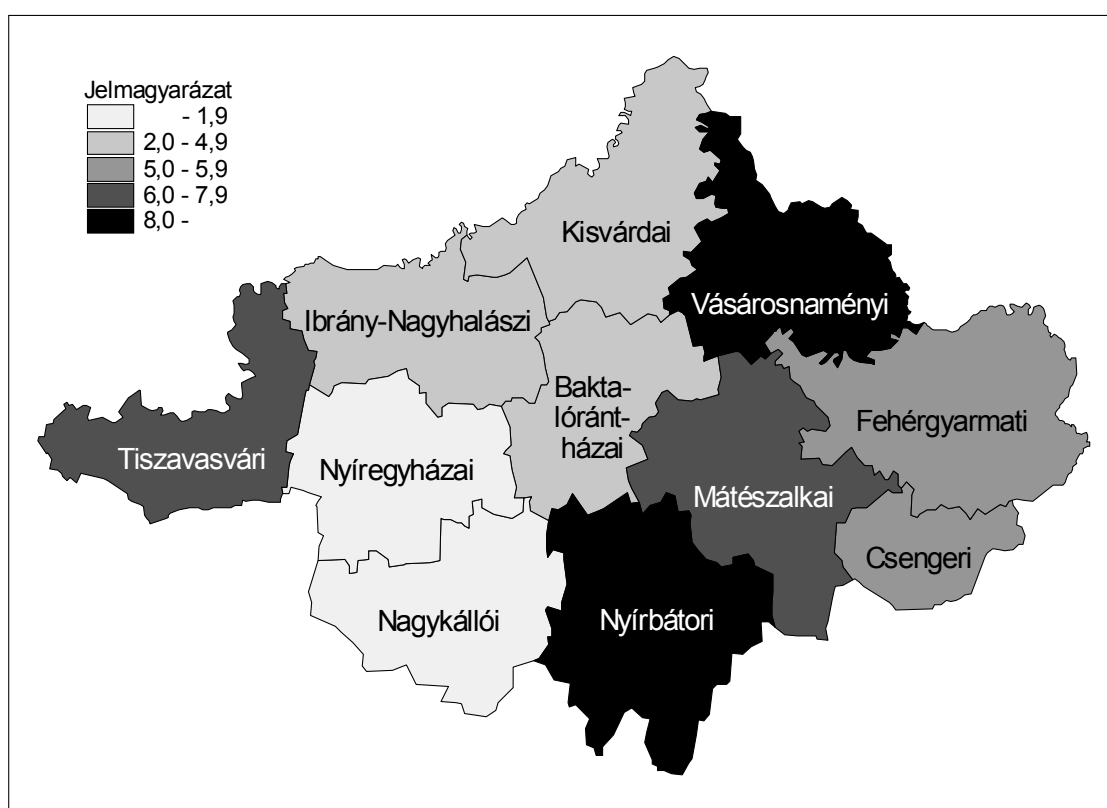
A legutóbbi, 2001. évi népszámláláskor a megyei népesség 4,6 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Legnagyobb az arányuk a Nyírbátori, Vásárosnaményi, Mátészalkai kistérségekben, de Csenger, Fehérgyarmat és Tiszavasvári körzetében is viszonylag nagy számban laknak.

A magukat cigánynak vallók demográfia jellemzői a magyar nemzetiségűekénél lényegesen kedvezőtlenebbek, ami leginkább a magas halandósági gyakoriságban, az alacsony átlagéletkorban, a gyengébb iskolázottsági színvonalban érhető tetten.

Például a jellemzően erőteljes etnikai sajátosságokkal bíró térségekben a legmagasabb a 40–49 évesek halálozási arányszáma, a 10 éves és idősebb népességből pedig az általános iskola első osztályát sem elvégzőké, vagyis a legiskolázatlanabbak aránya.

5. ábra

A cigány nemzetiségűek népességen belüli aránya, 2001. február 1., százalék

A legerősebb etnikai jellemzőkkel rendelkező kistérségek többségükben egyben a megye leghátrányosabb térségei (5. ábra).

ISKOLÁZOTTSÁG, OKTATÁSI RENDSZER

A megye leghátrányosabb kistérségeiben élők iskolázottsága elmarad az egyébként – országos összehasonlításban – gyenge megyei átlagtól is. A nyolc kistérség 7 éves és idősebb népességének jóval kisebb része rendelkezik érettségivel és diplomával, mint a megyében összességében. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye diplomásainak területi elhelyezkedése igen koncentrált, négy-ötödük Nyíregyházán, illetve annak térségében él. A leghátrányosabb kistérségekben a megye diplomásainak harmada, 12 ezer fő él, akik a térség 7 éves és idősebb népességének mindössze 4 százalékát adják, ami a megyei átlagnál 2 százalékponttal kisebb. Legalacsonyabb arányuk jellemzően azokban a körzetekben alakult ki, melyekből a megyeszékhely megközelíthetősége igen kedvező. A leghátrányosabbak sorában ilyen a Baktalórántházai, Nagykállói és az Ibrány-Nagyhalászi kistérség. Ez a megyeszékhely elszívó hatását mutatja. Másik oldalról a magasabb arányok azokban a megyeszékhelytől távoli kistérségekben alakultak ki, melyekben jelentős lélekszámú, vonzású város található (kisvárdai, vásárosnaményi, mátészalkai részek).

6. táblázat

*A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint,
2001. február 1.*

Kistérség	Fő				Megoszlás, %			
	8 általánosnál alacsonyabb	általános iskola 8. évfolyam	középiskolai érettségi	egyetem, főiskola	8 általánosnál alacsonyabb	általános iskola 8. évfolyam	középiskolai érettségi	egyetem, főiskola
<i>Leghátrányosabb kistérségek</i>								
Baktalórántházai	9 050	17 645	3 669	1 006	28,8	56,2	11,7	3,2
Csengeri	4 010	6 846	1 745	481	30,7	52,3	13,3	3,7
Fehérgyarmati	11 364	17 817	5 002	1 642	31,7	49,7	14,0	4,6
Ibrány-Nagyhalászi	12 672	22 158	4 998	1 327	30,8	53,8	12,1	3,2
Mátészalkai	18 323	30 558	9 492	3 189	29,8	49,6	15,4	5,2
Nagykállói	11 647	23 350	5 229	1 538	27,9	55,9	12,5	3,7
Nyírbátori	12 984	20 368	5 479	1 772	32,0	50,2	13,5	4,4
Vásárosnaményi	8 569	14 556	4 458	1 404	29,6	50,2	15,4	4,8
ÖSSZESEN	88 619	153 298	40 072	12 359	30,1	52,1	13,6	4,2
<i>További hátrányos kistérségek</i>								
Kisvárdai	17 042	34 889	11 567	3 606	25,4	52,0	17,2	5,4
Tiszavasvári	10 139	17 612	4 969	1 694	29,5	51,2	14,4	4,9
ÖSSZESEN	27 181	52 501	16 536	5 300	26,8	51,7	16,3	5,2
<i>Nem hátrányos kistérség</i>								
Nyíregyházai	24 275	60 579	33 442	15 687	18,1	45,2	25,0	11,7
Ezen belül: Nyíregyháza	18 258	47 202	30 319	14 832	16,5	42,7	27,4	13,4
<i>Összesen</i>								
MEGYE ÖSSZESEN	140 075	266 378	90 050	33 346	26,4	50,3	17,0	6,3
- Nyíregyháza nélkül	121 817	219 176	59 731	18 514	29,1	52,3	14,2	4,4
ORSZÁG ÖSSZESEN	1 897 471	4 492 684	2 162 996	934 036	20,0	47,4	22,8	9,8

A középiskolai végzettséggel rendelkezők 7 éves és idősebb népességen belüli aránya a leghátrányosabb kistérségekben 14 százalék. Az érettségizettek aránya szintén nagymértékben marad el a megyei átlagtól, annak nyolctizede.

A középfokú végzettségűek esetén is elég erőteljes területi koncentráció figyelhető meg, hiszen 37 százalékuk a megyeszékhely térségében él, miközben az össznépességnek csak 25 százaléka. A diplomásokhoz hasonlóan népességen belüli arányuk valamennyi elmaradott kistérségben jóval átlag alatti. Viszonylag kedvező értékek a Mátészalkai, Vásárosnaményi kistérségekben találhatók, és a leghátrányosabb térségek közül az átlagosnál kedvezőbb a helyzet a Fehérgyarmati is. E térségekben a diplomások aránya is magasabb, mint a többi leghátrányosabb körzetben (6. táblázat).

A diplomás, középiskolás réteg mérsékeltebb jelenléte azzal jár, hogy az ennél alacsonyabb végzettségűek népességen belüli aránya a megyei átlag feletti. Különösen szembetűnő az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők magas, 30 százalék feletti részaránya a Nyírbátori, Csengeri, Fehérgyarmati és Ibrány-Nagyhalászi kistérségekben, ami tizedével több a megyei átlagnál. Ezt a nagyfokú eltérést a korstruktúra nem indokolja.

Mindez arra utal, hogy a képzetlenebb rétegek egy részét e térségek nem tudják megtartani, illetve erősek az etnikai sajátosságok.

A korstruktúra által kevésbé befolyásolt, egzaktabb képet kapunk a népesség iskolázottságáról, ha az adott végzettséggel rendelkezőket a megfelelő korúak százalékában vizsgáljuk. A diplomások számát így a 25 éves és idősebb népességre vetítjük, az érettségizetteket pedig a 18 éves és idősebb népességre.

A leghátrányosabb térségekben a 25 éves és idősebbek 5,5 százaléka végzett egyetemet, vagy főiskolát. Ennél érdemben kedvezőbb az arányuk a Mátészalkai, Vásárosnaményi, Fehérgyarmati és Nyírbátori kistérségekben, de a megyei átlagot ezekben sem éri el, viszont alig kisebbek a megyeszékhely nélküli átlagnál.

A leghátrányosabb kistérségekben a 18 éves és idősebb népesség 22 százaléka, megyei átlagban 28 százaléka, a megyeszékhely nélkül 23 százaléka legalább érettségizett.

Az utóbbinál magasabb arány a leghátrányosabb kistérségek közül csupán a Mátészalkai, a Vásárosnaményi alakult ki. Igen alacsony az érettségizettek aránya a Baktalórántházai és az Ibrány-Nagyhalászi kistérségekben (7. táblázat).

A nyolc kistérség 15 éves és idősebb népességének nyolctizede végezte el az általános iskola 8. osztályát, ami szintén mérsékeltebb arány a megyei átlagnál. Néhány térségben, a Csengeri, a Fehérgyarmati, a Nyírbátori és az Ibrány-Nagyhalászi kistérségekben az arányszám még a 80 százalékot sem éri el.

A 10 éves és idősebb megyei népességnek 1,2 százaléka még az általános iskola első osztályát sem végezte el. Arányuk a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben az átlagosnál magasabb, 1,6 százalék, többségében idős emberek. Néhány leghátrányosabb

kistérségben magas, a Nyírbátoriban 2 százalékot meghaladó, a Fehérgyarmati, Mátészalkai és a Csengeri kistérségben pedig ahhoz közeli értékek alakultak ki.

7. táblázat

A népesség legmagasabb iskolai végzettség szerint a megfelelő korúak százalékában, 2001. február 1.

Kistérség	A 10–X évesből az általános iskola első évfolyamát sem végezte el	A 15–X évesből legalább az általános iskola 8. évfolyamát elvégezte	A 18–X évesből legalább középiskolai érettségivel rendelkezők	A 25–X évesből egyetem, főiskolai stb. oklevéllel rendelkezők	Elvégzett átlagos osztály- (évfolyam-) szám*
a megfelelő korúak %-ában					
<i>Leghátrányosabb kistérségek</i>					
Baktalórántházai	1,1	81,4	18,3	4,3	8,23
Csengeri	1,7	78,3	20,3	4,6	8,27
Fehérgyarmati	1,9	77,5	22,3	5,9	8,35
Ibrány-Nagyhalászi	1,2	79,4	18,8	4,3	8,20
Mátészalkai	1,9	80,3	25,2	6,9	8,48
Nagykállói	1,0	82,6	19,9	4,9	8,35
Nyírbátori	2,2	78,8	22,0	5,9	8,23
Vásárosnaményi	1,3	80,0	24,4	6,2	8,51
ÖSSZESEN	1,6	80,0	22,2	5,5	8,34
<i>További hátrányos kistérségek</i>					
Kisvárdai	1,0	86,2	27,8	7,0	8,71
Tiszavasvári	1,3	80,2	23,6	6,5	8,52
ÖSSZESEN	1,1	84,1	27,0	6,9	8,65
<i>Nem hátrányos kistérség</i>					
Nyíregyházai	0,5	91,7	44,0	15,7	9,90
Ebből: Nyíregyháza	0,4	93,1	48,9	18,1	..
<i>Összesen</i>					
MEGYE ÖSSZESEN	1,2	83,8	28,3	8,3	8,79
- Nyíregyháza nélkül	1,4	81,2	22,6	5,8	..
ORSZÁG ÖSSZESEN	0,7	88,8	38,2	12,6	9,59

* A 7 éves és idősebb népesség alapján. A kistérségi részösszesenek meghatározása súlyozott számtani átlag számításával történt.

A népesség iskolázottsági színvonala mellett az oktatási intézmények kiépítettsége is számottevő térségi különbségeket mutat, ami szorosan összefügg a település népességszámával is. Ez abból fakad, hogy a működtetés fajlagos költségei megfelelő tanuló létszám hiánya esetén magasak, így az alapfeladatok ellátását körzetesítéssel oldják meg.

A leghátrányosabb kistérségekben a települések több mint felének lélekszáma nem éri el az ezer főt, így nem meglepő, hogy 17 százalékukban nem üzemeltetnek óvodát. A leghátrányosabb kistérségekben található a megye óvodai férőhelyeinek fele. Az óvodáskorúaknak és az óvodába beírt gyermekeknek szintén mintegy fele él e térségekben,

ami összességében a megyei átlaghoz hasonló kínálatot és kihasználtságot jelez, jelentős kistérségi különbségek mellett. Az általános iskolák működtetését az önkormányzatok kisebb része vállalja fel, mint ahányan óvodát működtetnek, összefüggésben a szükséges gyereklétszám hiányával, az óvodákénál nagyobb működtetési költséggel. A leghátrányosabb kistérségek településeinek kéttizedében nem üzemeltetnek általános iskolát.

A középiskolai tanulók ezer lakosra jutó száma (melyek az intézmény székhelye szerintiek) egy-egy térség középiskoláinak méretét, megyén belüli vonzerejét mutatja. A leghátrányosabb térségekben az ezer lakosra jutó középiskolai tanulók száma háromnegyede a megyei átlagnak. A legkeletibb fekvésű kistérségekben éppen a megyeszékhelytől való jelentős távolság, a periférikus fekvés miatt a Nyíregyháza nélkül számított megyei átlagnál magasabb az ezer lakosra jutó középiskolai tanulók száma. Elsősorban Mátészalka és Nagyálló szerepe emelhető ki, de Fehérgyarmaté és Vásárosnaményé is jelentősebb.

Felsőfokú oktatási intézmény a térségben nincs, az csak a megyeszékhelyen található.

Ma már az oktatási intézmények szinte mindegyike rendelkezik számítógéppel a térségben is és az internetezési lehetőség általános. Gyakorta gondot okoz viszont a gépek mennyisége és minősége.

FOGLALKOZTATOTTSÁG, MUNKAERŐPIAC

A leghátrányosabb kistérségekben a teljes népesség mindössze 23 százalékát foglalkoztatják, a foglalkoztatási arány mindegyikben a megyei átlag alatt marad, és különösen a csengeri, baktalórántházai, vásárosnaményi részeken alacsony (22 százalék alatti).

Az évtized elején a megyei munkanélküliek több mint hattizede a leghátrányosabb térségekben élt. A térségben a munkanélküliségi ráta (a munkanélküliek gazdaságilag aktív népességen belüli aránya) ekkor 23 százalékos volt, a megyei 18 százalékkal szemben (8. táblázat). A Csengeri, Vásárosnaményi kistérségben arányuk ennél is számottevőbb, 27 százalék. A leghátrányosabb térségek sorában relatíve mérsékeltebb arányt a Mátészalkai kistérség mutatott, de itt is az átlagost érdemben meghaladót (20 százalékot).

8. táblázat

A népesség gazdasági aktivitás szerint, 2001. február 1.

Megnevezés	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	Foglalkoztatottak aránya a népességből, %	Munkanélküiségi ráta ^{a/} , %	Aktívak aránya a népességből, %	Inaktív keresők	Eltartottak
								aránya a népességből, %	
Leghátrányosabb kistérségek									
Baktalórántházai	7 451	2 496	13 238	11 712	21,4	25,1	28,5	37,9	33,6
Csengeri	3 105	1 165	6 046	4 188	21,4	27,3	29,4	41,7	28,9
Fehérgyarmati	8 815	3 013	15 954	11 668	22,3	25,5	30,0	40,4	29,6
Ibrány-Nagyhalászi	11 141	2 844	16 714	15 010	24,4	20,3	30,6	36,6	32,8
Mátészalkai	16 155	4 233	25 731	21 556	23,9	20,8	30,1	38,0	31,9
Nagykállói	11 111	3 029	16 481	15 431	24,1	21,4	30,7	35,8	33,5
Nyírbátori	9 976	3 202	17 064	14 965	22,1	24,3	29,2	37,7	33,1
Vásárosnaményi	6 961	2 552	12 816	9 535	21,8	26,8	29,9	40,2	29,9
ÖSSZESEN	74 715	22 534	124 044	104 065	23,0	23,2	29,6	38,1	32,0
További hátrányos kistérségek									
Kisvárdai	21 074	4 088	25 411	24 086	28,2	16,2	33,7	34,0	32,3
Tiszavasvári	10 078	2 378	13 508	11 934	26,6	19,1	32,9	35,6	31,5
ÖSSZESEN	31 152	6 466	38 919	36 020	27,7	20,8	33,4	34,6	32,0
Nem hátrányos kistérség									
Nyíregyházai	51 578	6 605	41 428	44 730	35,7	11,4	40,3	28,7	31,0
Ebből: Nyíregyháza	44 230	5 345	32 634	36 586	37,2	10,8	41,7	27,5	30,8
Összesen									
MEGYE									
ÖSSZESEN	157 445	35 605	204 391	184 815	27,0	18,4	33,2	35,1	31,7
- Nyíregyháza nélkül	113 215	30 260	171 757	148 229	24,2	21,1	30,7	36,8	31,7
ORSZÁG									
ÖSSZESEN	3 690 269	416 210	3 305 541	2 786 295	36,2	10,1	40,3	32,4	27,3

a/ Munkanélküliek a gazdaságilag aktívak (foglalkoztatott + munkanélküli) %-ában.

A gazdaságilag aktívak (foglalkoztatottak és munkanélküliek együtt) a népesség kevesebb, mint háromtizedét adják. Ehhez az inaktív keresők (elsősorban nyugdíjasok) átlagosnál nagyobb (38 százalékos), az eltartottak kisebb (32 százalékos) aránya társul.

Az inaktív keresők aránya a Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi kistérségekben a 40 százalékot is meghaladja. Ezt egyrészt az e térségekre jellemző nagyfokú előregedés, valamint a kiélezett foglalkoztatási helyzet miatt a nagyszámú rokkantsági nyugdíjba menekülés okozza.

A leghátrányosabb kistérségek nehéz foglalkoztatási helyzetét jelzi, hogy még a 30–49 éveseknek is kevesebb, mint felét, az 50–59 éveseknek pedig alig negyedét foglalkoztatják (9. táblázat). A leghátrányosabb kistérségek mindegyikében, szinte minden korcsoportban jóval az átlagos alatti a foglalkoztatási arány.

Foglalkoztatottak száma, foglalkoztatási arány korcsoportok szerint, 2001. február 1.

Megnevezés	Foglalkoztatottak száma				Foglalkoztatottak aránya az adott korcsoporton belül, %			
	15 – 29	30 –49	50 – 59	60 – X	15 – 29	30 –49	50 – 59	60 – X
<i>Leghátrányosabb kistérségek</i>								
Baktalórántháai	2 340	4 344	733	34	29,7	44,4	20,8	0,6
Csengeri	907	1 804	362	32	30,9	46,6	21,1	1,1
Fehérgyarmati	2 346	5 196	1 142	131	29,7	47,3	24,7	1,7
Ibrány-Nagyhalászi	3 386	6 431	1 239	85	34,4	51,2	25,8	1,0
Mátészalkai	4 680	9 489	1 700	286	31,9	48,8	22,7	2,4
Nagykállói	3 532	6 228	1 212	139	33,7	48,8	25,4	1,7
Nyírbátori	2 815	5 934	1 144	83	28,9	46,9	25,4	1,0
Vásárosnaményi	1 903	4 121	874	63	29,7	46,0	24,3	1,0
ÖSSZESEN	21 909	43 547	8 406	853	31,3	47,8	24,0	1,4
<i>További hátrányos kistérségek</i>								
Kisvárdai	5 928	12 868	2 145	133	37,2	58,3	27,8	1,1
Tiszavasvári	2 676	5 864	1 465	73	32,4	58,3	35,3	1,0
ÖSSZESEN	8 604	18 732	3 610	206	35,5	58,3	30,4	1,1
<i>Nem hátrányos kistérség</i>								
Nyíregyházai	14 784	28 568	7 511	715	39,3	69,0	45,1	3,1
Ebből: Nyíregyháza	12 621	24 214	6 719	676	39,5	71,5	48,0	3,6
<i>Összesen</i>								
MEGYE ÖSSZESEN	45 297	90 847	19 527	1 774	34,4	55,2	30,7	1,7
- Nyíregyháza nélkül	32 676	66 633	12 808	1 098	32,8	51,0	25,8	1,3
ORSZÁG ÖSSZESEN	988 869	2 020 585	621 961	58 854	43,7	71,1	47,3	2,8

A lakóhelyén dolgozó lakosság mellett a más településről bejárók adják az adott településen (a helyben) foglalkoztatottak összlétszámát. Az előbbi arányokkal összefüggésben a helyben dolgozók közel háromtizedét teszik ki a térségben a más településről átjárók. Arányuk a Vásárosnaményi, Mátészalkai kistérségekben ennél érdemben és a megyei átlagnál is magasabb, ami azt jelzi, hogy e térségekben van olyan központi település, amely jelentős számú foglalkoztatást biztosít.

A helyben dolgozók ágazatok, foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása jól mutatja egy-egy térség gazdaságának jellemzőit. A leghátrányosabb térségek között e tekintetben lényeges különbségek vannak.

A Csengeri és az Ibrány-Nagyhalászi kistérségben az iparban, építőiparban foglalkoztatottak aránya jóval magasabb a megyei átlagnál, akárcsak a mezőgazdaságban dolgozóké, ami a szolgáltató szféra alacsony arányával társul (10. táblázat). Az ipar foglalkoztatási súlya a Mátészalkai kistérségben is magasabb a megyei átlagnál.

A mezőgazdaság foglalkoztatási szerepe a Csengeri, Ibrány-Nagyhalászi mellett a Nagykállói és a Baktalórántházai kistérségekben is számottevő.

A helyben dolgozók gazdasági ág szerint, 2001. február 1.

Megnevezés	Mezőgazda- ságban	Iparban, építőipar- ban	Szolgál- tatásban	Összes	Mezőgazda- ságban	Iparban, építőipar- ban	Szolgál- tatásban
	foglalkoztatott				foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból, %		
Leghátrányosabb kistérségek							
Baktalórántházai	549	1 555	3 171	5 275	10,4	29,5	60,1
Csengeri	333	1 145	1 565	3 043	10,9	37,6	51,4
Fehérgyarmati	625	2 398	5 229	8 252	7,6	29,1	63,4
Ibrány- Nagyhalászi	749	2 532	3 837	7 118	10,5	35,6	53,9
Mátészalkai	1 191	5 088	9 309	15 588	7,6	32,6	59,7
Nagykállói	1 169	2 168	4 756	8 093	14,4	26,8	58,8
Nyírbátori	735	2 635	5 759	9 129	8,1	28,9	63,1
Vásárosnaményi	388	1 995	4 338	6 721	5,8	29,7	64,5
ÖSSZESEN	5 739	19 516	37 964	63 219	9,1	30,9	60,1
További hátrányos kistérségek							
Kisvárdai	688	5 402	14 805	20 895	3,3	25,9	70,9
Tiszavasvári	834	3 795	4 185	8 814	9,5	43,1	47,5
ÖSSZESEN	1 522	9 197	18 990	29 708	5,1	31,0	63,9
Nem hátrányos kistérség							
Nyíregyházai	1 811	15 727	39 319	56 857	3,2	27,7	69,2
Ebből: Nyíregyháza	1 236	14 377	37 118	52 731	2,3	27,3	70,4
Összesen							
MEGYE							
ÖSSZESEN	9 072	44 440	96 273	149 785	6,1	29,7	64,3
- Nyíregyháza nélkül	7 836	30 063	59 155	97 054	8,1	31,0	61,0
ORSZÁG							
ÖSSZESEN	197 747	1 105 126	2 199 638	3 502 511	5,6	31,6	62,8

A leghátrányosabb térségekben összességében a szolgáltató szféra foglalkoztatási szerepe kisebb, a mezőgazdaságé nagyobb az átlagosnál, az iparé pedig ahhoz hasonló.

Az adott nemzetgazdasági ág foglalkoztatási szerepe mellett lényeges a foglalkoztatottak ún. foglalkozási főcsoport szerinti összetétele, ami konkrétan utal a foglalkoztatottak által végzett tevékenység jellegére.

A nyolc kistérségben összességében a foglalkoztatottak kisebb része szellemi foglalkozású, mint átlagosan. A vezető, értelmiségi foglalkozásúak aránya (17 százalék) mintegy egy százalékponttal, az egyéb szellemi foglalkozásúaké (16 százalék) 2 százalékponttal kisebb az átlagosnál (11. táblázat)

Bizonyos fokú kapcsolat mutatható ki a gazdasági struktúra és a munkaerő képzettségi színvonalára között. A leghátrányosabb kistérségekben – mint vázoltuk – szembeötlő az érettségivel nem rendelkezők magasabb és a diplomások alacsonyabb aránya.

11. táblázat

Helyben dolgozók foglalkozási főcsoport szerint, 2001. február 1.

Megnevezés	Összes helyben dolgozó	Ezen belül					
		vezető, értelmiségi	egyéb szellemi	szolgáltatási	mezőgazdasági	ipari, építőipari	egyéb
		foglalkozásuk aránya, %					
Leghátrányosabb kistérségek							
Baktalórántházai	5 275	19,0	12,6	17,6	6,6	31,1	13,4
Csengeri	3 043	15,0	12,2	15,4	7,0	35,8	14,6
Fehérgyarmati	8 252	17,8	15,9	17,0	5,1	28,6	15,6
Ibrány-							
Nagyhalászi	7 118	17,5	11,6	17,0	5,7	36,1	12,0
Mátészalkai	15 588	17,9	19,4	16,7	5,5	30,8	9,8
Nagykállói	8 093	16,5	14,0	18,1	10,5	30,2	10,7
Nyírbátori	9 129	16,4	16,6	17,2	4,1	32,5	13,2
Vásárosnaményi	6 721	18,2	15,8	17,6	3,5	30,7	14,1
ÖSSZESEN	63 219	17,4	15,6	17,1	5,7	31,5	12,4
További hátrányos kistérségek							
Kisvárdai	20 895	15,4	17,4	17,9	1,8	35,3	12,2
Tiszavasvári	8 814	17,3	16,2	15,0	4,6	37,5	9,6
ÖSSZESEN	29 709	16,0	17,1	17,0	2,6	35,9	11,4
Nem hátrányos kistérségek							
Nyíregyházai	56 857	21,2	22,4	18,0	1,7	28,2	8,5
Ezen belül:							
Nyíregyháza	52 731	21,6	23,3	18,1	1,2	27,6	8,2
Összesen							
MEGYE							
ÖSSZESEN	149 785	18,6	18,5	17,4	3,6	31,1	10,7
- Nyíregyháza nélkül	97 054	16,9	15,9	17,0	5,0	33,1	12,1
ORSZÁG							
ÖSSZESEN	3 502 511	20,8	20,9	16,5	3,3	29,7	8,8

A munkaügyi központ regiszterében 2003. év végén nyilvántartott munkanélküliek közül 26 ezer fő, a regisztráltak közel héttizede a nyolc kistérségben élt. A regisztrált munkanélküliek a munkavállalási korúak (15–61 éves férfiak és 15–58 éves nők) 12 százalékát adják, míg a megyében kevesebb, mint egytizedüket. Ez az arány a Vásárosnaményi, Fehérgyarmati, Csengeri kistérségekben még magasabb, 15–16 százalék körüli.

A regisztráltak fele (a megyei átlaghoz hasonló része) tartósan, 180 napon túl szerepel a regiszterekben, ami a munkanélküliek újbóli munkavállalásának nehézségeit mutatja (12. táblázat)

A regisztrált munkanélküliek főbb adatai 2004 elején

Megnevezés	Regisztrált munkanélküli		A tartósan (180 napon túl) regisz- tráltak aránya a munkanél- küliekből, %	A szellemi foglalkozásúak	A pályakezdő munkanélküliek
	fő	arány a munkavállalási korú állandó népességből, %		aránya a munkanélküliekből, %	
Leghátrányosabb kistérségek					
Baktalórántházai	3 004	13,3	49,4	9,6	10,0
Csengeri	1 495	16,3	53,0	10,4	11,9
Fehérgyarmati	4 018	15,9	45,2	8,3	7,3
Ibrány-Nagyhalászi	2 606	8,9	50,6	11,7	9,7
Mátészalkai	5 249	11,7	51,5	9,5	11,4
Nagykállói	2 350	7,9	51,9	12,4	10,9
Nyírbátori	3 795	13,1	51,9	7,9	12,7
Vásárosnaményi	3 056	14,9	51,3	12,1	13,0
ÖSSZESEN	25 573	12,2	50,3	9,9	10,8
További hátrányos kistérségek					
Kisvárdai	4 885	9,8	58,3	11,5	16,3
Tiszavasvári	2 410	10,2	47,8	10,5	8,5
ÖSSZESEN	7 295	9,6	54,8	11,2	13,8
Nem hátrányos kistérség					
Nyíregyházai	4 207	4,4	44,7	31,1	11,8
Ezen belül: Nyíregyháza	3 065	3,9	45,1	37,2	11,6
Összesen					
MEGYE ÖSSZESEN	37 075	9,8	50,6	12,6	11,5
- Nyíregyháza nélkül	34 010	11,3	51,1	10,4	11,5
ORSZÁG ÖSSZESEN	359 939	5,5	46,9	16,6	8,0

JÖVEDELMI KÜLÖNBSÉGEK

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei jövedelmi viszonyok összességében a legkedvezőtlenebbek közé tartoznak. A megyei alacsonyabb jövedelmeket több tényező (alacsony foglalkoztatási arány, keresetszínvonal; mérsékelt ellátási összegben részesülő munkanélküliek, rokkantsági nyugdíjasok magas aránya; az alacsonyabb keresetekből adódó kisebb összegű nyugellátás; a segélyből élők magas aránya; az átlagosnál nagyobb fokú eltartási kötelezettség) együttesen magyarázza, bár hatásuk külön-külön sem elhanyagolható.

A négy főnél többet foglalkoztató Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei telephelyű gazdasági szervezetekben alkalmazásban állók havi nettó kereseti átlaga tartósan nyolctizede az országos átlagnak, a vidéki átlagnak pedig kilenctizede. Részint ebből adódóan is a saját jogú nyugdíjak átlaga kilenctizede az országosnak.

A rokkantsági nyugdíjasok magas arányát részint a kedvezőtlen egészségi helyzet, részint a foglalkoztatási gondok eredményezik. A megyében a saját jogú nyugdíjasok kéttizede korbetöltött, háromtizede korhatár alatti rokkantsági nyugdíjas. (Arányuk országosan csupán 14, illetve 19 százalék volt 2004 elején.)

A saját jogú nyugdíjasok struktúrája mellett a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők összetétele is markánsan eltér az országostól. Ebből adódóan amíg az öregségi nyugdíjasok csupán 3,4 százaléka él a megyében, addig a korbetöltött rokkantságiak 7,6 százaléka, a korhatár alatti rokkantságiak 8,2 százaléka, az özvegyi nyugdíjat kapók 8,1 százaléka, a megváltozott munkaképességűek járadékában részesülőknek pedig 15,2 százaléka. A megyében így a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők ellátmányának átlaga csupán nyolctizede az országosnak.

A nyugdíjat, nyugdíjszerű ellátást 185 ezer fő, a megyei népesség közel harmada kap.

A megyében a népesség egy százaléka részesül munkanélküliek járadékában. Népességen belüli arányuk nagyobb, ugyanakkor az ellátás átlaga kisebb az országosnál. A regisztrált munkanélküliek több mint négytizedének, 16 ezer főnek a megélhetését rendszeres szociális segély segíti. Ők a lakosság 3 százalékát (országosan egy százalékát) adják. Tekintettel a közel 3 fős átlagos háztartásméretre, a népesség közel tizedének megélhetését rendszeres szociális segély biztosítja.

Az alacsonyabb jövedelmekhez magasabb eltartási kötelezettség társul. Ezt tükrözi az országos átlagnál tizedével nagyobb átlagos háztartásméret, valamint az, hogy a száz foglalkoztatottra jutó inaktív keresők (nyugdíjasok stb.) és eltartottak száma 1,3-szerese az országosnak.

A leghátrányosabb kistérségekben a fenti elmaradás fokozottan jelentkezik. Jelzi ezt, hogy az adózók ezer lakosra jutó száma kilenctizede a megyei átlagnak, az országosnak pedig héttizede (13. táblázat).

Az adózók aránya valamennyi kistérségben elmarad a megyei átlagtól, s körükben találjuk a legalacsonyabb értékeket mutatókat (Nyírbátori, Vásárosnaményi kistérség). Ugyanakkor a leghátrányosabb térségeken belül az egyik legkedvezőtlenebb helyzetűben, a Fehérgyarmatiban a legmagasabb az ezer lakosra jutó adózók száma. Ez valószínűleg abból ered, hogy legális idényjellegű munka által sokan jutnak kis összegű jövedelemhez. (Az egy adózóra jutó jövedelem a térségben az egyik legalacsonyabb.)

Szabolcs-Szatmár-Beregben az alacsonyabb foglalkoztatás, helyesebben a munkaerő túlkínálat nyomott kereseteket okoz. Az egy adózóra jutó jövedelem a megyében az országosnak csupán nyolctizede.

Személyi jövedelemadót fizetők és az adó alapját képező jövedelem, 2003

Megnevezés	Ezer lakosra jutó adófizető	Egy adózóra jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem			Egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem		
		ezer Ft	a megyei átlag %-ában	az országos átlag %-ában	ezer Ft	a megyei átlag %-ában	az országos átlag %-ában
Leghátrányosabb kistérségek							
Baktalórántházai	324	799	80,3	65,0	259	74,2	49,1
Csengeri	319	781	78,4	63,4	249	71,3	47,3
Fehérgyarmati	336	806	81,0	65,5	271	77,7	51,4
Ibrány-Nagyhalászi	322	862	86,7	70,1	277	79,4	52,6
Mátészalkai	319	940	94,5	76,4	300	86,0	56,9
Nagykállói	319	849	85,3	69,0	271	77,7	51,4
Nyírbátori	306	941	94,5	76,4	288	82,5	54,6
Vásárosnaményi	316	911	91,6	74,0	288	82,5	54,7
ÖSSZESEN	319	874	87,8	71,0	280	80,2	53,1
További hátrányos kistérségek							
Kisvárdai	347	1 039	104,4	84,4	361	103,4	68,5
Tiszavasvári	337	988	99,3	80,3	333	95,4	63,3
ÖSSZESEN	343	1 024	102,9	83,2	352	100,9	66,8
Nem hátrányos kistérség							
Nyíregyházai	430	1 187	119,3	96,4	510	146,1	96,8
Ezen belül: Nyíregyháza	451	1 238	124,3	100,6	552	158,1	104,7
Összesen							
MEGYE ÖSSZESEN	351	995	100,0	80,9	349	100,0	66,3
- Nyíregyháza nélkül	326	914	91,9	74,2	298	85,4	56,5
ORSZÁG ÖSSZESEN	428	1 231	123,7	100,0	527	150,8	100,0

A leghátrányosabb térségekben összességében az egy adózóra jutó jövedelem a megyei átlagnak kilenczede, az országosnak pedig héttizede. Főként a Csengeri, Fehérgyarmati, Baktalórántházai kistérségben jutnak átlagosan alacsony jövedelemhez az adózók.

Az alacsonyabb jövedelmekhez a térségekben nagyfokú eltartási kötelezettség társul, hiszen az egy állandó lakosra jutó adózott jövedelem még inkább elmarad a megyei átlagtól, mint az egy adózóra jutó. A leghátrányosabb kistérségben az egy állandó lakosra eső jövedelem fele az országosnak és a megyei átlag nyolctizedét éri el.

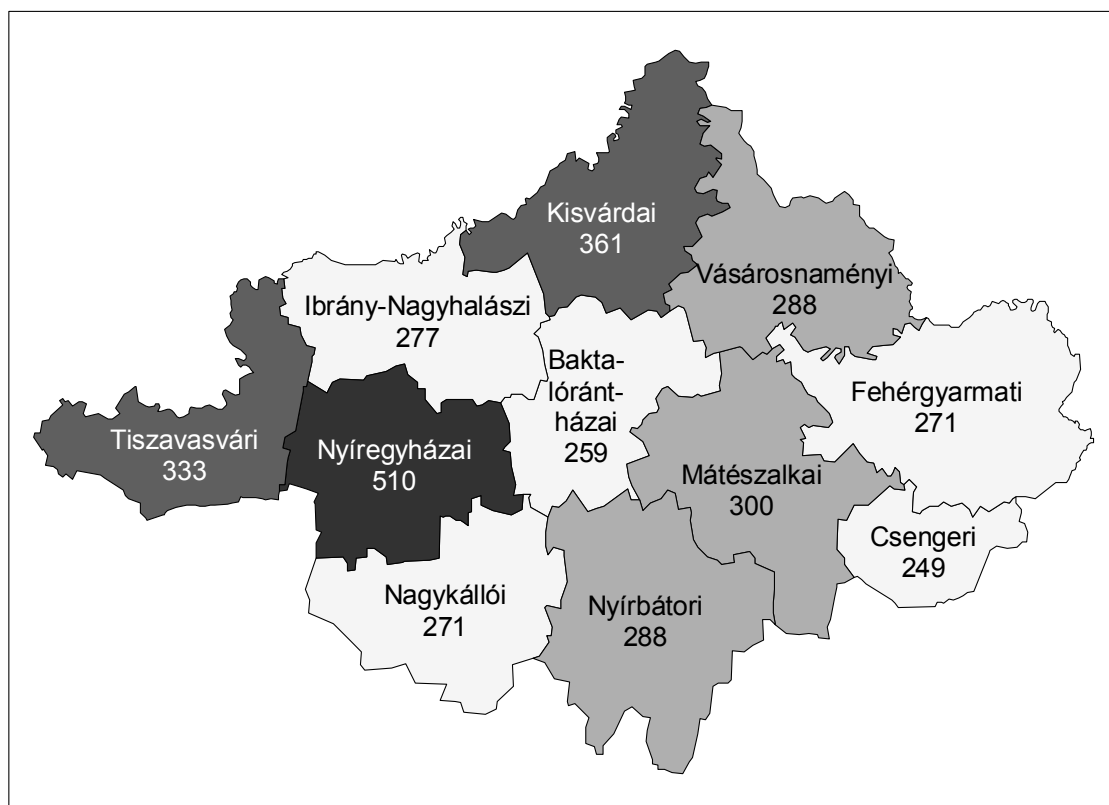
Egy lakosra legkevesebb jövedelem a Csengeri és Baktalórántházai kistérségekben jut, melyekben a megyei átlag héttizede körül alakul (6. ábra).

A megyeszékhelyen a jövedelmek megyei viszonylatban kiemelkedőek. Az egy adózóra jutó megyeszékhelyi jövedelem a megyei átlag 1,2-szerese, az egy állandó lakosra

jutó pedig (a kedvezőbb aktivitási arány, illetve a kisebb eltartási kötelezettség miatt) annak 1,6-szerese.

6. ábra

Egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem, 2003, ezer forint

A Nyíregyháza nélküli megyei átlaghoz viszonyítva a leghátrányosabb térségben a lemaradás kisebb fokú. A megye északi, nyugati térségében lévő fejlettebb térségekhez viszonyítva azonban mindegyikük hátránya nyilvánvaló és számottevő.

VÁLLALKOZÁSI STRUKTÚRA, VÁLLALKOZÓI AKTIVITÁS

Nagyobb területi egységeket, megyéket, régiókat vizsgálva – melyekre a gazdaság teljesítményét mérő GDP adat rendelkezésre áll –, a vállalkozások elterjedtsége és a gazdaság teljesítménye szoros pozitív korrelációt mutat. Kistérségi szintre ugyan nem számítanak GDP adatot, az előbbi tapasztalatok alapján azonban feltételezhető, hogy a vállalkozások elterjedtsége egyúttal egy-egy kistérség gazdaságának fejlettségére is utal.

A megyében a vállalkozások területi elhelyezkedése rendkívül koncentrált, több mint négytizedük, ezen belül a társas vállalkozások több mint fele a megyeszékhely térségére koncentrálódik. Így itt az ezer lakosra jutó vállalkozások száma a megyei átlag 1,8-szerese.

A vállalkozás-sűrűség a leghátrányosabb kistérségek egyikében sem éri el a megyei átlagot. (Az előbb említett nagyfokú megyeszékhelyi koncentráció miatt azonban a Nyíregyházai kistérség kivételével a többiben sem, Kisvárdai térségében is csak közelíti az átlagot.)

A megye leghátrányosabb térségeiben az előbbi mutató összességében alig több, mint a megyei átlag héttizede (14. táblázat). Néhány kistérségben, a Baktalórántházai, a Csengeriben, az Ibrány-Nagyhalászi és a Nyírbátoriban a leghátrányosabb térségek átlagához viszonyítva is igen alacsony a mutató értéke.

14. táblázat

Működő vállalkozások száma, vállalkozás-sűrűség, 2004 elején

Kistérség	Működő vállalkozás			Működő társas vállalkozás		Működő egyéni vállalkozás	
	összesen	egy km ² -re	ezer lakosra	összesen	ezer lakosra	összesen	ezer lakosra
<i>Leghátrányosabb kistérségek</i>							
Baktalórántházai	1 317	3	37	351	10	966	27
Csengeri	611	2	43	165	12	466	32
Fehérgyarmati	1 923	3	48	423	11	1 500	38
Ibrány-Nagyhalászi	1 894	4	41	465	10	1 429	31
Mátészalkai	3 369	5	50	1 032	15	2 337	35
Nagykállói	2 303	4	50	591	13	1 712	37
Nyírbátori	2 051	3	45	552	12	1 499	33
Vásárosnaményi	1 580	3	49	392	12	1 188	37
ÖSSZESEN	15 048	3	46	3 971	12	11 097	34
<i>További hátrányos kistérségek</i>							
Kisvárdai	4 700	8	62	2 248	30	2 452	32
Tiszavasvári	1 762	4	46	416	11	1 346	35
ÖSSZESEN	6 462	6	57	2 664	23	3 798	33
<i>Nem hátrányos kistérség</i>							
Nyíregyházai	16 422	30	115	7 425	52	8 997	63
Ezen belül: Nyíregyháza	15 045	55	129	7 014	60	8 031	69
<i>Összesen</i>							
MEGYE ÖSSZESEN	37 932	6	65	14 060	24	23 872	41
- Nyíregyháza nélkül	22 887	4	49	7 046	15	15 841	34
ORSZÁG ÖSSZESEN	882 503	9	87	409 265	40	473 238	47

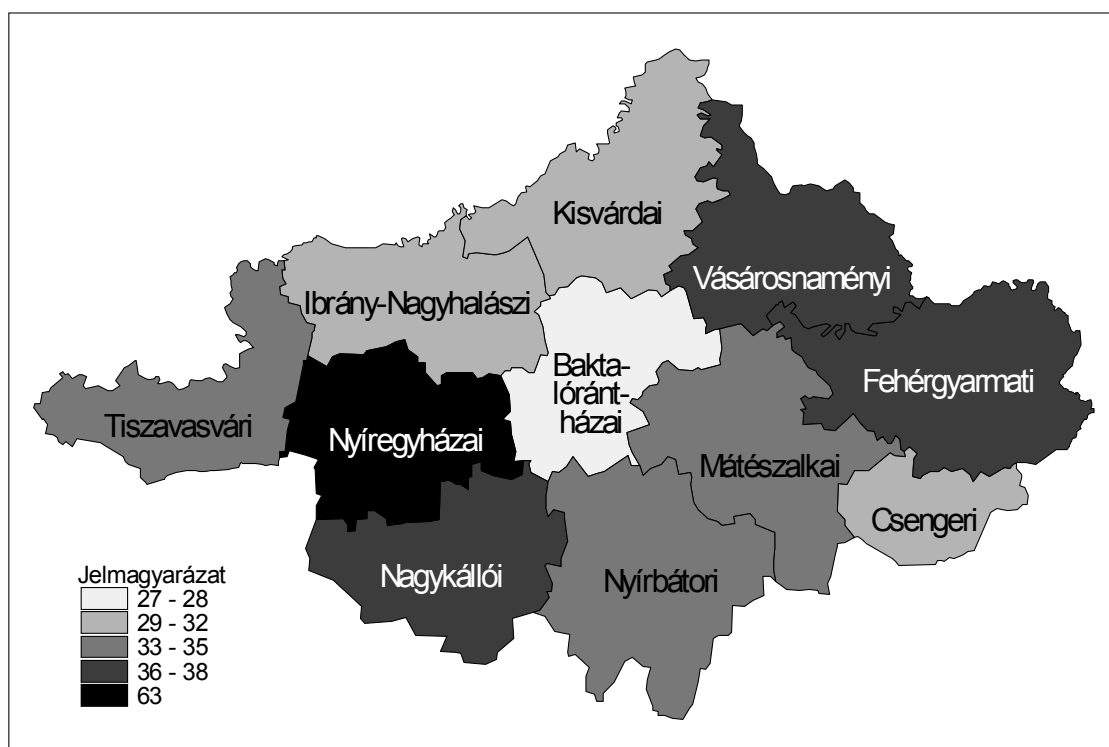
A jelentősebb tőkeerővel rendelkező társas vállalkozások száma 2004 elején a megyében 14 ezer feletti, ezer lakosra jutó száma 24 volt. A leghátrányosabb kistérségek átlagában a mutató ennél jóval kisebb, 12, és a megyében bejegyzett társas vállalkozások mindössze háromtizedének van ott a székhelye. A legkedvezőtlenebb adottságú térségek

egyikében, a mátészalkaiban azonban eléri a megyeszékhely nélküli átlagot (15). Ugyanakkor a Baktalórántházai, az Ibrány-Nagyhalászi és a Fehérgyarmati kistérségekben 12 alatti. Ehhez hasonló alacsony érték azonban a nem leghátrányosabb térségek között is előfordul, közülük az egyik a Tiszavasvári, a megyén belül az egyik fejlettebb térségünk. Ez esetben azonban a vállalkozások viszonylag alacsony száma a nagyobb, közepes- és nagyméretű foglalkoztatók relatív magas arányával társul, ami a foglalkoztatást kedvezően befolyásolja.

Az egyéni vállalkozások gyakorisága lényegesen meghaladja a társas vállalkozásokét, annak 1,7-szerese, számuk 24 ezer volt 2004 elején. Területi elhelyezkedésük kevésbé koncentrált, mint a társas vállalkozásoké, bár e vállalkozások 38 százalékának a Nyíregyházai kistérségben van a székhelye.

7. ábra

Működő egyéni vállalkozások ezer lakosra jutó száma, 2004 elején

A leghátrányosabb kistérségekbe a megye egyéni vállalkozásainak négy-ötödede jut. Ezer lakosra jutó számuk (34) a megyei átlag nyolctizede, a Nyíregyháza nélküli átlaggal azonos (14. táblázat). A Nyíregyháza nélküli megyei átlaghoz viszonyítva egyértelműen magas egyéni vállalkozás-sűrűség adódik a Fehérgyarmati, Vásárosnaményi és Nagykállói kistérségekben, melyekben a társas vállalkozások elterjedtsége igen gyenge. A Csengeri, Ibrány-Nagyhalászi, Nyírbátori és Baktalórántházai kistérség kivételével azonban a többi

leghátrányosabb térségben is magasabb a Nyíregyháza nélkül átlagnál (7. ábra). Mindez e térségekben egyúttal a kényszervállalkozások számottevőbb arányát is jelzi. Az egyéni vállalkozások elterjedtsége a megyeszékhelyen kiugróan magas. Ebben nagy valószínűséggel az előbbieknél kevésbé dominál a kényszerjelleg, sokkal inkább a térség kínálta kedvezőbb adottságok fokozzák az egyéni vállalkozások alapítását.

A vállalkozások száma mellett azok mérete is erőteljes hatást gyakorol a foglalkoztatásra. A vállalkozói struktúrát a mikrovállalkozások (10 fő alattiak) dominanciája, a közepes méretűek viszonylagos hiánya jellemzi a megyében.

INFRASTRUKTÚRA

A megye leghátrányosabb kistérségeiben a megyei lakásállomány 55 százaléka, közel 120 ezer lakás található. Száz lakásra 280 lakos jut, hasonlóan a megyei átlaghoz.

A laksűrűségi mutatót a háztartások mérete nagyban befolyásolja. A leghátrányosabb térségeken belül a legelmaradottabbakban, az aprófalvas, elöregedett térségekben, a Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi kistérségekben, ahol sok a magányos, idős ember, megyei viszonylatban is a legalacsonyabb a laksűrűség.

A lakások közművesítettsége főként a közcsatornázottság terén marad el a megyei átlagtól (15. táblázat). A közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya e térségekben a leggyengébb, jellemzően 21–31 százalék közötti, míg a megyei átlag 41 százalék. Csupán az Ibrány-Nagyhalásziiban jelentősebb (39 százalék).

A vezetékes vízellátottság viszont alig gyengébb az átlagosnál. (A Nyírbátori és a Csengeri kistérségben van számottevő lemaradás.) Az előbbiekből adódóan azonban a közműolló a leghátrányosabb kistérségben jóval nagyobb, mint átlagosan. A vízhálózatba bekapcsolt lakások mindössze háromtizedéből vezetik el közcsatornán a szennyvizet, míg megyei átlagban közel felükből. Főként a Csengeri, Fehérgyarmati, Nagykállói kistérségben nyílt tágra a közműolló.

A megye településeinek felében nem épült ki a közcsatorna. A vásárosnaményi, nyírbátori körzetben a települések háromnegyedében nincs kiépítve. A Mátészalkai, Fehérgyarmati, Baktalórántházai kistérségekben is a települések több mint felében, hattizedében hiányzik a közcsatorna.

Lakásállomány, közmű-, személygépkocsi-, telefon-ellátottság, 2004 elején

Megnevezés	Lakás- állomány az év végén	Száz lakásra jutó lakos	Vezetékes gázt fogyasztó háztartások a lakás- állomány %-ában	Közüzem vízhálózatba	Közcatorna hálózatba	Ezer lakosra jutó	
				bekapcsolt lakások aránya, %		személy- gépkocsi	távbeszélő fővonal
Leghátrányosabb kistérségek							
Baktalórántházai	11 982	297	59,2	89,1	21,4	186	160
Csengeri	5 545	259	72,3	84,8	26,1	187	200
Fehérgyarmati	14 887	268	62,3	90,1	26,0	209	191
Ibrány- Nagyhalászi	15 924	290	65,9	86,0	39,2	176	170
Mátészalkai	23 866	283	63,7	89,6	28,4	218	192
Nagykállói	16 451	281	59,3	89,6	25,0	208	174
Nyírbátori	16 322	278	57,6	82,4	28,8	216	196
Vásárosnaményi	11 809	272	72,1	90,5	30,8	216	186
ÖSSZESEN	116 786	280	63,1	88,0	28,6	204	179
További hátrányos kistérségek							
Kisvárdai	25 821	293	68,4	90,7	36,2	202	172
Tiszavasvári	13 662	279	63,8	92,6	29,5	184	197
ÖSSZESEN	39 483	288	66,7	91,3	33,9	196	181
Nem hátrányos kistérség							
Nyíregyházai Ezen belül:	54 666	261	77,2	94,3	73,7	300	241
Nyíregyháza	45 873	254	78,3	96,2	84,4	313	355
Összesen							
MEGYE ÖSSZESEN	210 935	277	67,5	90,2	41,2	226	273
- Nyíregyháza nélkül	165 062	283	64,5	88,6	29,3	204	253
ORSZÁG ÖSSZESEN	4 133 975	245	73,5	93,3	59,1	275	357

A lakosság személygépkocsikkal való ellátottsága – a gépkocsik számával mérve – ugyan gyengébb a megyei átlagnál, Nyíregyházától eltekintve azonban nem rosszabb, mint a megye más térségeiben.

Ebben nyilván a kedvezőtlen tömegközlekedési adottságok miatti kényszer is szerepet játszik. (A jövedelmi viszonyok tükrében feltételezhetően a mennyiségileg viszonylag jó személygépkocsi-ellátottsághoz gyengébb minőségi jellemzők társulnak.)

A kiskereskedelmi üzletek elterjedtsége a térségben alig mérsékeltebb az átlagosnál, viszont minőségileg szerényebb kínálatot nyújtanak, ami az élelmiszerüzletek magas arányában jut kifejezésre (16. táblázat).

A kereskedelmi szálláshelyek idegenforgalmi kapacitása némileg elmarad a megyei átlagtól, a vendégforgalom mérsékelt a térségben. A magánszálláshelyeknek ugyan jelentős része koncentrálódik a leghátrányosabb térségekbe, de ezek vendégforgalma általában nem számottevő.

Az egészségügyi ellátást az aprófalvakban rendszerint közeli nagyobb településen működő orvos biztosítja. A megye településeinek több mint harmadában nincs háziorvosi székhely. A leginkább aprófalvas településstruktúrát mutató Fehérgyarmati kistérség településeinek több mint hattizedében, a Csengeri és Vásárosnaményi kistérség településeinek felében nincs háziorvosi székhely.

16. táblázat

Kiskereskedelmi üzlethálózat, idegenforgalom, 2003

Megnevezés	Kiskereskedelmi üzlet az év végén		Az élelmiszer jellegű üzletek aránya, %	Kereskedelmi szálláshelyek			Magánszálláshelyek	
	összesen	ezer lakosra		férőhely július végén		vendégéjszaka ezer lakosra	férőhely július végén	vendégéjszaka ezer lakosra
				összesen	ezer lakosra			
Leghátrányosabb kistérség								
Baktalórántházai	405	11	37,3	252	7	82	12	–
Csengeri	292	20	39,4	70	5	221	–	–
Fehérgyarmati	705	18	28,8	1 086	27	261	446	137
Ibrány-								
Nagyhalászi	605	13	35,7	215	5	61	26	9
Mátészalkai	1 024	15	29,5	173	3	92	130	75
Nagykállói	630	14	32,2	380	8	61	–	–
Nyírbátori	618	14	29,0	653	14	321	12	9
Vásárosnaményi	516	16	32,6	1 155	36	897	458	193
ÖSSZESEN	4 795	15	32,0	3 984	12	219	1 084	54
További hátrányos kistérség								
Kisvárdai	1 153	15	28,8	557	7	333	8	3
Tiszavasvári	474	12	30,6	1 518	40	894	72	32
ÖSSZESEN	1 627	14	29,3	2 075	18	521	132	13
Nem hátrányos kistérség								
Nyíregyházai	3 266	23	17,9	4 061	28	824	421	87
Ezen belül:								
Nyíregyháza	3 004	26	16,1	4 033	35	986	409	106
Összesen								
MEGYE								
ÖSSZESEN	9 688	17	26,8	10 120	17	426	1 585	54
- Nyíregyháza nélkül	6 684	14	31,6	6 087	13	286	1 176	..
ORSZÁG								
ÖSSZESEN	165 244	16	21,8	347 277	34	1 840	245 787	33

A bölcsődei férőhelyek kínálata mérsékelte. A leghátrányosabb kistérségek közül a Baktalórántházai, Csengeri, Vásárosnaményi kistérségekben egyáltalán nem üzemeltettek bölcsődét, a többiben pedig a Nyírbátori és Ibrány-Nagyhalászi kivételével rendre magasabb a száz bölcsődei férőhelyre jutó beírt gyermekek száma a megyei átlagnál (135).

ÖSSZEFOGLALÓ

Szabolcs-Szatmár-Bereg gazdasági és társadalmi szempontból legelmaradottabb térségei az ukrán és román országhatár szomszédságában összefüggő területet alkotnak, vagyis Magyarország legkeletibb fekvésű kistérségei. Szabolcs-Szatmár-Bereg területének jelentős részét, háromnegyedét adják. A térségben a megye *népességének* 56 százaléka, közel 330 ezer ember él. A legelmaradottabb térségek *népsűrűsége* 75 fő/km², a megyei átlagnak háromnegyede, az országos átlagnak pedig csupán héttizede.

A megye gazdaságilag és társadalmilag legelmaradottabb térségeiben a települési struktúra meglehetősen elaprózódott. Szabolcs-Szatmár-Bereg nem elhanyagolható gyakoriságú, ezer főnél kisebb lélekszámú településeinek, ún. aprófalvainak kilenctizede e térségben található, ami 87 települést jelent.

A leghátrányosabb térségek demográfia jellemzőit nagyban meghatározza az összességében idősebb korstruktúra, az ebből adódó magasabb halálozási gyakoriság, valamint a számottevő mértékű elvándorlás. A leghátrányosabb kistérségekben az időskorúak, a 60 évesek és idősebbek népességen belüli aránya a megyei átlagot meghaladó. Az időskorúak magasabb aránya azonban nem jár együtt a gyermekkorúak alacsonyabb arányával. Az időskorúak és gyermekkorúak gyakoribb előfordulása a felnőtt korúak alacsonyabb arányát eredményezi.

A leghátrányosabb kistérségekben a születések és halálozások egyenlegeként megyei viszonylatban is nagymértékű a természetes fogyás. Ehhez továbbra is számottevő belföldi vándorlási veszteség társul. A 2000–2003 közötti időszakot tekintve főleg a Csengeri, Vásárosnaményi kistérségekből volt számottevő az elvándorlás.

A demográfiai jellemzőket erőteljesen meghatározzák az etnikai sajátosságok, a romák népességen belüli aránya. A legutóbbi, 2001. évi népszámláláskor a megyei népesség 4,6 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek. A legerősebb etnikai sajátosságokkal rendelkező kistérségek jellemzően egyben a megye leghátrányosabb térségei is.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg leghátrányosabb kistérségeiben élők iskolázottsága elmarad az egyébként is gyenge megyei átlagtól. A nyolc kistérség népességének jóval kisebb része rendelkezik érettségivel és diplomával, mint a megyében összességében. A térségben a megye diplomásainak harmada él, akik az ott élő – 7 éves és idősebb – népességnek mindössze 4 százalékát adják, ami a megyei átlag héttizede.

A középiskolai végzettséggel rendelkezőknek – az előbb említett korú – népességen belüli aránya a leghátrányosabb kistérségekben 14 százalék, ami szintén nagymértékben marad el a megyei átlagtól, annak nyolctizede.

A leghátrányosabb kistérségekben a teljes népesség mindössze 23 százalékát foglalkoztatják. A megyei munkanélküliek több mint hattizede e körzetekben él. A térségben a munkanélküliségi ráta (a munkanélküliek gazdaságilag aktív népességen belüli aránya) a legutóbbi népszámláláskor 24 százalék volt, a megyei 18 százalékkal szemben. Az inaktív keresők aránya a Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi kistérségekben a 40 százalékot is meghaladja. A nyolc kistérségben együttesen a foglalkoztatottak kétharmada talál lakóhelyén munkát, vagyis több mint egyharmaduk más településre jár el dolgozni.

A térség kedvezőtlen jövedelmi viszonyait tükrözi, hogy összességében az egy adózóra jutó jövedelem a megyei átlagnak kilenctizede, az országosnak pedig héttizede. Az alacsonyabb jövedelmekhez a térségekben nagyfokú eltartási kötelezettség társul. A foglalkoztatási és demográfiai jellemzőkkel összefüggésben az egy állandó lakosra jutó adózott jövedelem még inkább elmarad a megyei átlagtól, mint az egy adózóra jutó. A leghátrányosabb kistérségben az egy állandó lakosra eső jövedelem fele az országosnak és a megyei átlag nyolctizedét éri el.

A vállalkozás-sűrűség a leghátrányosabb kistérségek mindegyikében alacsonyabb a megyei átlagnál, összességében alig több, mint annak héttizede. Ezen belül az általában kisebb tőkeerővel rendelkező egyéni vállalkozások gyakorisága kedvezőbb. Ezer lakosra jutó számuk (34) a megyei átlag nyolctizede, a Nyíregyháza nélküli átlaggal azonos.

A megye leghátrányosabb kistérségeiben a megyei lakásállomány 55 százaléka, közel 120 ezer lakás található. Száz lakásra 280 lakos jut, hasonlóan a megyei átlaghoz. A laksűrűségi mutatót a háztartások mérete nagyban befolyásolja. A térségen belül a legelmaradottabbakban, az aprófalvas, előregedett részeken, ahol sok a magányos, idős ember, megyei viszonylatban is a legalacsonyabb a laksűrűség.

A lakások közművesítettsége főként a közcsatornázottság terén marad el a megyei átlagtól. A közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya jellemzően 21–31 százalék közötti. A vezetékes vízellátottság ugyanakkor csak mérsékelten gyengébb az átlagosnál. Az előbbiekből adódóan a közműhálózat igen nagy. A vízhálózatba bekapcsolt lakások csupán háromtizedéből vezetik el közcsatornán a szennyvizet.

A lakosság személygépkocsikkal való ellátottsága – kizárólag az autók száma alapján megítélve – ugyan némileg elmarad a megyei átlagtól, Nyíregyházától eltekintve azonban nem rosszabb, mint másutt. A kiskereskedelmi üzletek sűrűsége a térségben alig mérsékeltebb az átlagosnál, viszont minőségileg szerényebb kínálatot nyújtanak, ami az élelmiszerüzletek magas arányában is kifejezésre jut. A kereskedelmi szálláshelyek idegenforgalmi kapacitása gyenge, a vendégforgalom mérsékelt a térségben. A magánszálláshelyeknek ugyan jelentős része koncentrálódik a leghátrányosabb térségekbe, ezek vendégforgalma azonban még nem számottevő.

MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

Kedvezményezett térség: a területfejlesztési szempontból kedvezményezett térségek (statisztikai vonzáskörzetek) három csoportját különböztetjük meg, nevezetesen a társadalmi és gazdasági szempontból elmaradott, az ipari szerkezetátalakítás és a vidékfejlesztés térségeit.

Kistérségek besorolása, 2004

Megnevezés	Térségek száma
Társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek	89
Ipari szerkezetátalakítás térségei	6
Vidékefejlesztési térségek	77
Kedvezményezett térségek összesen	95
Ebből: leghátrányosabb helyzetű	48
hátrányosabb helyzetű	47
Nem kedvezményezett térségek összesen	73
Ország összesen	168

Társadalmi és gazdasági szempontból elmaradottnak azokat a térségeket tekintik, amelyeknél a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat mellékletében meghatározott mutatórendszer alapján kialakított komplex mutató az országos átlaggal azonos vagy attól elmarad.

A komplex mutató kiszámításánál használt adatok köre

Gazdasági mutatók:

1. Ezer lakosra jutó működő gazdasági szervezetek száma, 1999. december 31.
2. A működő gazdasági szervezetek számának változása, 1995–1999, 1995=100%
3. Ezer lakosra jutó tudományos kutatók, fejlesztők száma, 1999
4. Egy állandó lakosra jutó szja-alapot képező jövedelem, 1999

Infrastrukturális mutatók:

5. Közüzeti vízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások aránya, 1999
6. Egy km vízvezeték-hálózatra jutó csatornahálózat hossza, 1999
7. Vezetékes gázellátásba bekapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában, 1999
8. Ezer lakosra jutó vendégéjszakák száma, 1999
9. Ezer lakosra jutó kiskereskedelmi boltok száma, 1999
10. Komplex életminőségi elérési mutató, 1999
11. Ezer lakosra jutó távbeszélők száma, 1999

Társadalmi-szociális helyzet:

12. Az 1990–1999 között épített három és többszobás lakások aránya
13. Ezer lakosra jutó személygépkocsik száma, 1999
14. Vándorlási különbözet évi átlaga, 1990–1999
15. A 60 évnél idősebb népesség aránya, 1999
16. A települések átlagos lélekszáma, 1999
17. Halálozási ráta, 1999

Foglalkoztatási helyzet:

18. Munkanélküliek aránya, 1999
19. Tartós (180 napon túli) munkanélküliek aránya, 1999

Az ipari szerkezetátalakítás térségeiben az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben meghaladta az országos átlag másfélszeresét, továbbá az iparban foglalkoztatottak arányának csökkenése 1990–1999 között, valamint a munkanélküliség 1999. december 20-án felül múlta az országos átlagot.

A vidékfejlesztés térségeiben a terület népességének kevesebb, mint 50 százaléka él 120 fő/km²-nél magasabb népsűrűségű településen és az 1990. évi népszámláláskor az országos vidéki átlagot meghaladó volt a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya, az országos átlag alatt van az egy főre jutó személyi jövedelemadó alap, továbbá a munkanélküliség 1999. december 20-án az országos átlagot meghaladta.

Leghátrányosabb helyzetű kistérségnek azok a területfejlesztési szempontból kedvezményezett térségek minősülnek, amelyek komplex mutatója nem éri el Budapest komplex mutatójának 60 százalékát. A területfejlesztéssel kapcsolatos támogatások a leghátrányosabb térségek esetén fajlagosan nagyobbak. Így például a területfejlesztési célok megvalósítását szolgáló fejezeti kezelésű előirányzatok pályázati rendszerben történő felhasználásakor az egyébként nyújtható összeg 20 százalékkal emelt mértékben állapítható meg.

